

А. С. Близнюк,
канд. філол. наук
УДК 82-92: 070(477.42)

Чорномор у Гонолулу. Григорій Мачтет – фейлетоніст житомирської газети «Волинь»

У статті розглядається нетривалий (1896–1900) період перебування Григорія Мачтета у Житомирі, його співпраця з губернською газетою «Волинь» у контексті загальноукраїнського літературного та публіцистичного руху. Аналізуються основні публіцистичні твори Мачтета, які друкувалися у газеті, зокрема його цикл «З диких місць».

Ключові слова: фейлетон, редакція, газета, журналіст, українська література.

Григорій Олександрович Мачтет – український і російський письменник, революціонер-народник, автор популярної свого часу революційної пісні «Замучен тяжелой неволей». За свою участь у народницькому та революційному русі був засуджений на заслання у Архангельську губернію, потім у Сибір (1877–1884 рр.). Після заслання був позбавлений права проживання у центральних губерніях Росії. Жив спочатку у Твері, а згодом, у середині 1890-х рр., Г. Мачтет отримав дозвіл працювати чиновником лише в провінції, та й то в обмежених відомствах. І в 1896 р. він переїздить до Житомира. Працювати в Житомир письменника запросив його шурина, В. Ващигін, що був тоді секретарем Волинського губернського акцизного управління. В Житомирському обласному державному архіві зберігся наказ від 20 квітня 1896 р. про призначення Г. Мачтета діловодом цього управління. В листі до художника С. Іванова він так характеризував своє нове оточення: «Важко довго витримати серед ідіотів і «патріотів» своїх установ» [1, с. 229], а складна робота не залишала часу для творчої праці.

Незабаром після приїзду Г. Мачтет переходить на роботу в газету «Волинь». Її видавав колишній протоієрей І. Коровицький. В штаті редакції були малодосвідчені журналісти, а редактор не мав ясного та чіткого ідейного напрямку. У більшості своїй в газеті друкувалися різноманітні «сенсації», «незвичайні» факти. Саме тому успіхом газета у читачів майже не користувалась.

Досить скоро газета перейшла до рук Г. Коровицького, сина попереднього видавця. Новий власник був людиною рішучою, високоосвіченою, досить ліберальною, хоча і займав досить високе становище в губернії, користувався довірою в «сферах». Він поставив перед собою зав-

дання підняти авторитет газети серед читачів. Для цього було суттєво оновлено склад редакції. Серед нових працівників виявилось багато людей, яких доля закинула у Житомир: письменник М. Коцюбинський, який змушений був виїхати з Чернігова й оселився в Житомирі; Л. Штернберг, колишній народоволець, вчений-етнограф, який повернувся із сахалінського заслання, польський художник В. Казановський; трохи пізніше – російський письменник О. Купрін. В одному зі своїх листів до Г. Мачтета М. Лисенко писав, що звістку про оновлення газети кияни прийняли дуже співчутливо, обіцяють «допомогати статтями, повідомленнями, замітками, наскільки життя кївське даватиме матеріал для насущних інтересів краю» [2, с. 32].

На сторінках «Волині» почали з'являтися цікаві етнографічні статті Л. Штернберга та внутрішні огляди, в яких ставились гострі політичні проблеми, М. Евенсон писав переважно передовиці, його дружина, що закінчила Бестужевські жіночі курси, друкувала під псевдонімом «Ассан» статті з питань зарубіжної літератури, театру та музики. Г. Мачтет був провідним фейлетоністом газети і не пропускав жодного випадку, зручного для створення фейлетону. Обравши собі псевдонім «Чорномор», він регулярно виступав з фейлетонами. Ці фейлетони, під загальною назвою «З диких місць» та з підзаголовком «Листи з Гонолулу», за свідченням сучасників, місцеві чиновники чекали щоразу з острахом. За такі фейлетони газету неодноразово штрафували, а її редактора притягали до суду за «образу» влади.

Співробітниця газети «Волинь» С. Евенсон у своїх спогадах «Пам'яті Мачтета» писала: «В нашій редакційній сім'ї він був найжвавішою товариською совістю. Чергових фейлетонів Мачтета, здається недільних, «Листи з Гонолулу»

та під іншими назвами, місто чекало з нетерпінням, а «сфери» – з прихованим страхом і трепетом. Кого тільки не брав під обстріл Мачтет, і робив це так влучно, що відверто признатися було не можна – це значило розписатися в дурнях і дурах... Як хвилювався він, як бушував у справі Дрейфуса, процесу Золя. «Волинь» набула великої популярності. Столичні газети її не раз цитували. Не припинялись судові справи за дифамацію, за наклеп з головним свідком Мачтетом» [3].

Нові сили внесли істотний вклад в газету, змінили її політичний напрям і, безсумнівно, впливали на формування громадської думки Житомира. Найяскравішим прикладом подібного впливу була епопея святкування у Житомирі 100-річчя з дня народження О. Пушкіна. Вже той факт, що житомирська громадськість одноставно виступила за перейменування вулиць Старо- і Новожданармської у вулицю Пушкінську і влада міста погодилась з цим, говорить про ту роботу, яку провів творчий колектив газети «Волинь», і Г. Мачтет зокрема. Не останню роль газета зіграла у організації збору коштів на пам'ятник поету та відлиття бронзового погруддя О. Пушкіна скульптором Г. Олішкевичем.

У номері від 26 травня 1899 р., присвяченому цій знаменній події, на другій сторінці знаходилась стаття Г. Мачтета про О. Пушкіна – «великий народний поет прояснив Росії її саму і показав нам могутню творчу думку нашого народу, відбив у своїх мріях і вільнолюбиві мрії свого часу, і найкращі пориви» [4]. Змальовуючи О. Пушкіна, письменник побачив у ньому свого сучасника, поета-борця.

У день відкриття погруддя на бульварі зібралося багато людей з квітами і вінками. Григорій Мачтет, як пише його донька Т. Муратова-Юркевич, виголосив палку промову, назвавши Пушкіна народним поетом. Перший вінок до пам'ятника був покладений від редакції газети «Волинь».

Святкування ювілею О. Пушкіна не обійшлося без цікавого моменту. Волинські дворяни на чолі з предводителем дворянства Аршеневським та міським головою Давидовським також поклали вінок до підніжжя пам'ятника. Все б нічого, якби не надпис на стрічці: «Дворянину Пушкину от дворян Волинской губернии». В одному з наступних номерів «Волини» Г. Мачтет їдко висміяв волинських дворян у наступному фейлетоні з циклу «З диких місць». Автор у дотепній формі змалював свято на честь бога Аполлона, до ніг якому покладають вінок з написом: «Барону Аполлону от баронов «Гонолулу»... Читачі відразу ж упізнали у фейлетоні Давидовського та Аршеневського. Останній також упі-

знав себе. У пориві люті предводитель дворянства поклав у кишеню револьвер та вискочив з дому з погрозами «пристрелити газетчика». Знаючи запальний характер Аршеневського, його друзі та колеги майже тиждень переховували Мачтета. Згодом Аршеневський заспокоївся, але став переслідувати газету ще інтенсивніше. Вихід газети було припинено за «образу в пресі високої особи», на редактора і автора було накладено стягнення, з них взяли підписку про невиїзд.

Г. Мачтет був з числа тих фейлетоністів, що працювали не заради особистої вигоди, а на благо народу. В одному зі своїх фейлетонів («Хамелеон») він характеризує свій час, як жорстокий та тяжкий, коли журналіст мав спрямовувати свій талант не на те, щоб якомога яскравіше і повніше висловити провідну думку, а на те, щоб провести її хоча б натяком.

І хоча робота в газеті забирала у Г. Мачтета багато часу, завдавала часто неприємностей, він продовжував працювати над новими художніми творами і виступав у «Волині» як письменник-белетрист (оповідання «Перший гонорар», «Трохи нервова», «Новий доктор»). В Житомирі він написав повісті «Два типи», «Його час настав», «Під старими липами»; оповідання «Дем'ян і барин», «Васька-гармоніст», «Баба», «Безголовий» та великий цикл нарисів під загальною назвою «На батьківщині» («В Поліссі», «Цинцинат Полісся», «В цукровому районі», «П'ять тисяч» та інші), а були ж ще й сатиричні огляди «Казки дійсного життя».

Різні за своєю тематикою, всі ці твори Г. Мачтета, пройняті глибокою любов'ю до людини, засудженням потворних явищ дійсності, пристрасним закликком до людей бути чесними, прагнути кращого і боротися за нього. Це свідчить про те, що автор залишився вірним своїм юнацьким прагненням та мріям, продовжував вірити у світле майбутнє та чекав великих змін.

Письменник вів активне громадське життя, підтримував зв'язки з Л. Толстим, А. Чеховим, В. Короленком, М. Лесковим, М. Салтиковим-Щедріним, Г. Успенським. Зустрічався з Лесею Українкою, О. Купріним. Особливо теплі взаємини були у нього з М. Старицьким, М. Лисенком, видатними співаками Л. Собіновим та Ф. Шаляпіним, які бували у нього вдома. А з М. Коцюбинським вони були справжніми приятелями, і саме його Г. Мачтет у лютому 1898 р. умовляв купити «Волинь» з умовою, що він буде одним з її редакторів та співвласників.

Григорій Мачтет багато сил віддавав тому, щоб залучити передову українську інтелігенцію до співпраці в газеті «Волинь». У зв'язку з цим звертає на себе увагу публікація у «Волині»

перекладу російською мовою новели В. Стефаніка «Новина». Переклад підписано «Н. М-в». Важко сказати, кому належить цей псевдонім, але зв'язок між Г. Мачтетом та публікацією здається нам очевидним. Публікації творів західноукраїнських письменників у «Волині» цим не обмежуються. Пізніше були видруковані переклади оповідань І. Франка «Слимак», «Сам собі винен», «Два товариші».

Зі справ жандармського управління видно, що у 1899 р. Григорій Мачтет їздив до Одеси і в Могильовську губернію. Як засвідчують листи Лесі Українки, влітку 1899 р. вона жила в Одесі, тож, можливо, вже тоді зустрічалася з Г. Мачтетом, високо цінуючи його як письменника. Недарма в списку найвидатніших творів російської та зарубіжної літератури, які, на її думку, необхідно перекласти на українську мову, вона називає його твори – «Він і ми» та «Один у полі воїн».

До речі, саме завдячуючи Г. Мачтету, його зауваженню, що *«Леся так гарно пише лише по-українському, а от по-російському у неї нічого не вийде»* [5], у Лесиному доробку з'явився вірш «Когда цветет никотиана».

Принагідно треба зазначити, що Г. Мачтет не цурався української мови, і, за свідченням М. Коцюбинського, збирався ще в грудні 1897 р. писати українською мовою.

У Житомирі Г. Мачтет був активним членом Житомирського театрального драматичного товариства. У 1899 р. він отримав від товариства почесний диплом. Мачтет турбувався про вистави за кращими творами вітчизняної драматургії. *«В нашому місті театр необхідний не тільки як храм насолоди і школа виховання моральності, але й як центр, що духовно об'єднує все передове суспільство. Спасибі ж Драматичному товариству і його представникам за те, що вони так енергійно здійснюють ці симпатичні завдання»* [6], – писала газета «Волинь» про діяльність ентузіастів.

Проживав Григорій Мачтет біля театру по вул. Лермонтовській, 4. Саме завдяки його ініціативі вона була перейменована на вулицю Лермонтовську: Мачтет разом з бароном де Шодуаром, що жив неподалік, письмово звернулися до житомирського градоначальника з проханням перейменувати Банну на Лермонтовську: *«Оскільки, Ваше Високоповажносте, на вулиці Банній немає жодної лазні, назва ця не відповідає дійсності, а Лермонтова пам'ять слід увічнити»* [7].

На цьому будинку в 1986 р. встановили меморіальну дошку. А взагалі з іменем Мачтета у Житомирі пов'язано ще кілька адрес – Пушкінська, 52, Мануїльського, 30, Хлібна, 37 (про-

те з'ясувати з достовірною точністю місце знаходження цих будинків не вдається). З ім'ям письменника пов'язано і так званий будинок Семенових (Велика Бердичівська, 60-А), який був своєрідним «культурним» центром провінційного Житомира.

Після довгих клопотань, у 1900 р., Г. Мачтет отримав дозвіл виїхати та поселитися в Петербурзі. В день від'їзду канцелярські службовці акцизного управління, прощаючись зі своїм співробітником, піднесли йому пам'ятний адрес. Тепло й душевно розпрощався письменник і з гуртком інтелігенції на обіді, влаштованому на його честь у залі дворянського клубу. Там за ініціативи Заботіна було утворено спеціальний фонд імені Г. Мачтета для утримання сирітського притулку. Після обіду Г. Мачтета під оплески присутніх винесли із зали на руках. А ввечері потягом разом з дружиною Ольгою Миколаївною, дочкою Тетяною та сином Тарасом він виїхав назавжди з Житомира. Від'їжджаючи з міста, Г. Мачтет писав: *«Покидаючи Житомир, – де я пропрацював більше чотирьох років, – я несу в собі непохитну, непорушну тверду віру в людину, в торжество правди, в світле майбутнє, яке належить усім братнім народам»* [8, с. 83].

У Петербурзі спочатку все складалось вдало, здавалось нарешті можна повністю віддатися улюбленій літературній праці. Але сталося непоправне. На початку серпня 1901 р. Г. Мачтет поїхав до Ялти відвідати сестру. Проте здоров'я, підірване роками ув'язнення та заслання, тяжкою працею та хворобами, не дало йому можливості повернутися до родини, до творчих планів. В ніч на 13 серпня 1901 р. він помер у Ялті від паралічу серця. В останню путь, крім сім'ї та близьких, письменника проводили А. Чехов та письменник і лікар П. Єлпатьєвський. Широко відгукнулася на смерть Г. Мачтета вся прогресивна московська, петербурзька і провінційна преса. В Житомирі ще цілий місяць «Волинь» друкувала спогади людей, які близько його знали. А ще через рік, у 1902 р., у Житомирі вийшла посмертна книга письменника, куди увійшли фейлетони та оповідання, написані Мачтетом у Житомирі – «Останні оповідання і листи з Гонолулу».

1. Меламед Е. На острові Гонолулу... в Волинській губернії // Альманах бібліофіла. – М., 1980. – Вып. IX. – С. 229–235.

2. Гребенников М. П. Григорій Олександрович Мачтет. – К., 1961. – 44 с.

3. Грабовський В. Сміливі виступи публіциста // Радянська Житомирщина. – 1985. – 14 квіт.

4. Каповський Ю. Пам'ятник поетові в Житомирі // Радянська Житомирщина. – 1974. – 28 трав.

5. Бондаренко Є. Зустрічі з Мачтетом // Радянська Житомирщина. – 1971. – 21 лют.

6. Красноштейн Ю. Не життя – подвиг // Радянська Житомирщина. – 1984. – 22 квіт.

7. Самійленко М. Тут жив Г. О. Мачтет // Радянська Житомирщина. – 1983. – 20 лют.

8. Муратова-Юркевич Т. Г. Мачтет у Житомирі // Радянське літературознавство. – 1967. – № 2. – С. 80–83.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Blyznyuk A. S. Chornomor in Honolulu. Grygoriy Machtet is a writer of feuilletons of Zhytomyr newspaper «Volyn».

The author of the article investigates Grygoriy Machtet's short period of staying in Zhytomyr (1896–1900), his cooperation with provincial newspaper «Volyn» in the context of general Ukrainian literary and journalistic movement. Machtet's basic journalistic works, that were printed in the newspaper, including his series «From wildernesses», are analyzed.

Keywords: feuilleton, editorial office, newspaper, journalist, the Ukrainian literature.

Близнюк А. С. Черномор в Гонолулу. Григорій Мачтет – фейлетоніст житомирської газети «Волинь».

В статье рассматривается непродолжительный (1896–1900) период пребывания Григория Мачтета в Житомире, его сотрудничество с губернской газетой «Волинь» в контексте общеукраинского литературного и публицистического движения. Анализируются основные публицистические произведения Мачтета, которые печатались в газете, в частности его цикл «Из диких мест».

Ключевые слова: фейлетон, редакция, газета, журналист, украинская литература.

